

Postavenie psychológa v škole na Slovensku a v iných krajinách Európy

Dagmar Kopčanová

VÚDPaP, Bratislava
kopcanova@vudpap.sk

Abstrakt

Autorka, ako jedna z členov pracovnej skupiny EFPA (Európska federácia psychologických asociácií), prináša výsledky prieskumu o práci a postavení psychológov pôsobiacich v rezorte školstva v niektorých krajinách Európy. Návrhy pre prijatie jednotného európskeho modelu koncepcie psychológov v škole sa EFPA snaží presadzovať aj v príslušných komisiách Európskej únie.

Kľúčové slová: školský psychológ, pedagogický psychológ, systém poradenstva v školstve, výchovno-vzdelávací systém

Postavenie psychológa v školstve, tak ako aj samotnej školskej psychológie v rámci psychologickéj vedy, vždy bolo a zostáva kontroverzné. Existuje skupina názorov, ktorá zastáva stanovisko, že psychológ, ktorý pracuje v škole nie je ničím iným, než profesionálnym psychológom, ktorý si vybral školu ako miesto svojho pôsobenia. Vychádza z predpokladu, že medzi praxou školskej psychológie a praxou psychológie v iných oblastiach je len malý rozdiel. Tento názor, žiaľ, v istom období takmer prispel k tomu, aby boli pedagogicko-psychologické poradne zrušené a psychológovia jednoducho rozdelení na školy, ktoré sa mali stať ich vlastným pracoviskom. Iní si uvedomujú, že školská psychológia ako aplikovaná oblasť pedagogickej psychológie je naozaj niečím špecifickým.

Čo predstavujú psychologické služby v rezorte školstva? Ide vlastne o poradenské služby, ktoré sa zaoberajú riešením špecifických psychodidaktických problémov výchovného a vzdelávacieho procesu na škole. Nakoľko školská psychológia zahŕňa dve vedné disciplíny - pedagogiku a psychológiu, je len pochopiteľné, že najbližším odvetvím psychológie, ktoré by malo najdôkladnejšie pripraviť profesionálov pre odborné psychologické služby v školstve, je pedagogická psychológia. O tom, že profesionál na škole sa nezaobíde bez vedomostí a skúseností ďalších psychologických disciplín, akými sú klinická psychológia, vývinová psychológia, experimentálna psychológia, sociálna psychológia a ďalšie, niet vôbec pochyb.

V súvislosti s poslaním psychológa v škole natíska sa otázka: Aký by mal byť profesionál poskytujúci odborné psychologické služby v rezorte školstva? Aká by mala byť jeho pregraduálna

i postgraduálna príprava, dĺžka odbornej praxe, základné, ale i špecifické zručnosti? Kto by ho mal primárne zamestnávať – škola alebo odborné psychologické (poradenské) pracovisko? Je pedagogický psychológ niečím „menejhodnotným“ od „jednoodborového“ psychológa?

O tom, že v danej oblasti existuje ešte stále veľa nejasností a to nielen u nás, ale aj v zahraničí, svedčia najnovšie informácie o práci psychológov v školstve v niektorých európskych krajinách.

Kým u nás na Slovensku máme v oblasti účinkovania psychológov v školstve už pomerne dlhoročné skúsenosti a viac-menej vykryštalizovaný názor na jeho fungovanie (Jurčo, 1970, Blaškovič 1974, Ďurič 1975, Kopčanová 1989, 2002, Krýslová 1990, Gajdošová 1998), situácia v susedných i vzdialenejších európskych krajinách je veľmi rôznorodá. Snaha získať a porovnať poznatky o práci a postavení psychológov pôsobiacich v rezorte školstva viedla nedávno medzinárodnú pracovnú skupinu v rámci Európskej federácie psychologických asociácií (EFPA) urobiť prieskum v niekoľkých štátoch Európy a jeho závery i návrhy predložiť EFPA .

Vzhľadom na to, že aj v našich podmienkach sa počíta s určitou rekonštrukciou systému poradenstva v školstve, predpokladali sme, že výsledky tohto prieskumu by mohli zaujímať predovšetkým našich poradenských pracovníkov, ale aj samotných školských psychológov.

Francúzsko

Francúzsky model je úplne odlišný od prevažnej väčšiny európskych modelov, nakoľko psychológovia, ktorí pracujú v školskom prostredí sú vlastne odborníci, ktorí sa formujú a vyberajú **z učiteľov** v rámci národného vzdelávania. V predškolskom zariadení, kde sa zaoberajú populáciou 3 – 6 ročných detí a na I. stupni ZŠ (6 –11 ročné deti) sa označujú za „scholastických“ (školských) psychológov a sú odborníkmi, ktorí pracujú s deťmi, učiteľmi, rodičmi atď. Na druhom stupni ZŠ (tu sú klientmi 12 –14 roční žiaci) a na stredných školách (15 –18 roční žiaci) sú to najmä psychológovia, ktorí zabezpečujú profesijnú orientáciu žiakov. Obidva typy profesionálov sú vlastne pôvodne kvalifikovaní učelia. Znamená to, že ak sa chce niekto stať školským alebo profesijno-poradenským psychológom, musel by najprv absolvovať niekoľkoročnú prax kvalifikovaného učiteľa. Tento systém má na starosti rektorát alebo pedagogická inšpekcia. Z 20 000 psychológov, ktorí pracujú a považujú sa za psychológov až 3 500 pracuje v predškolských zariadeniach a na základných školách.

Aký je profil francúzskeho psychológa v školskom prostredí a jeho poslanie :

Školský psychológ má na starosti niekoľko škôl, t.j. asi 2.000 žiakov, cestuje, má vzdelanie „master“ degree v klinickej a patopsychologickej oblasti. Problémom je boj medzi nadradenosťou pedagógov a uznaním statusu psychológa na škole ako kvalifikovaného odborníka s príslušným vzdelaním, nie podriadeného školskému systému alebo zdravotníctvu. Zatiaľ však jeho prácu hodnotí školský inšpektor, ktorý má málo (alebo aj žiadne) kvalifikované oprávnenie na to, aby svoju kontrolu odborne zhodnotil – napr. ak chce urobiť kontrolu profesionálneho interview psychológa s dieťaťom, a pod.

Národný syndikát psychológov a Syndikát pedagogických psychológov sa chcú preto zjednotiť, aby tak zabránili štiepeniu profesie – chcú profesiu s jednotným titulom a poslaním, vykonávanú podľa jednotných pravidiel.

Nemecko

V Nemecku majú školskí psychológovia iné starosti. Najväčším problémom v súčasnosti je presvedčiť zamestnávateľa (ministerstvo školstva a miestne úrady), že školská psychológia musí „prežiť“. Väčšina psychológov v školstve má už 50 – 60 rokov a pomaly odchádza do penzie, čo je veľkou šancou pre ministerstvo zrušiť ich miesta a získať peniaze. Podobne ako aj u nás sú malou skupinou, nemajú svoju lobby a nie sú vytrvalými bojovníkmi za svoje práva. Ďalší problém je zachovanie štatútu školského psychológa, t.j. aby katedra psychológie na univerzite opäť zvažila jeho náročné úlohy a definovala školského psychológa ako hotového, kvalifikovaného psychológa, pripraveného do práce v teréne. Štýl práce, rozsah úloh a kompetencie nemeckého školského psychológa sú veľmi podobné koncepcii a náplni práce slovenského školského psychológa.

Španielsko

Aktivity PP v Španielsku sú do určitej miery podobné modelu práce slovenského školského psychológa - tak ako ho poznáme z učebníc našich popredných odborníkov v tejto oblasti - Ďurič (1975), Blaškovič (1974), Hvozdič (1986), Gajdošová, (1998). Líši sa však rozsahom pôsobnosti, ktorá nie je obmedzená len časom povinného či výberového vzdelávania, ale predlžuje sa na celý životný cyklus človeka. Pedagogický psychológ v Španielsku predstavuje profesionála, ktorého cieľom je skúmať a zasahovať do ľudského správania vo výchovno-vzdelávacích situáciách počas vývinu ľudí, skupín a inštitúcií. Termín „pedagogický“ je chápaný v širšom zmysle osobnostného a skupinového vzdelávania a rozvoja. Pedagogickí psychológovia vykonávajú svoju profesionálnu aktivitu najmä v rámci sociálnych systémov v oblasti vzdelávania vo všeobecných formách a na všetkých úrovniach, v regulovaných a neregulovaných systémoch, formálnych i neformálnych kontextoch a počas celého životného cyklu. Tiež zasahujú do všetkých psychologických procesov, ktoré ovplyvňujú alebo súvisia s učením, nezávisle od ľudí, skupín, sociálneho alebo zdravotného kontextu, v ktorých tieto procesy vznikajú, berúc zodpovednosť za pedagogické dôsledky svojej intervencie a koordinovanie svojej práce s inými odborníkmi. Pedagogickí psychológovia v Španielsku plnia najmä nasledovné funkcie:

- zasahujú do oblasti vzdelávacích potrieb žiaka,
- poskytujú poradenstvo pri voľbe povolania,
- realizujú prevenciu v najširšom slova zmysle,
- realizujú didaktické poradenstvo,
- poskytujú rodinné poradenstvo.

Anglicko a Wales

Anglicko má v súčasnosti okolo 2 500 pedagogických psychológov zamestnaných v miestnych školských úradoch v Anglicku a Walese. Ťažiskom ich práce je starať sa o deti od 0–19 rokov v pomere jeden psychológ na 5 000 klientov, čo je veľmi vysoký počet v porovnaní s inými európskymi krajinami – napríklad Škótskom a Holandskom, ale aj v porovnaní so Slovenskom, kde platí pomer 1 200 klientov na 1 psychológa.

Typickí PP sa zaoberajú pedagogicko-psychologickými službami, ktoré vykonávajú v pôsobnosti svojich školských úradov. Vo väčších okresoch môže byť 50 pedagogických psychológov, v menších okresoch môže byť len okolo sedem. Rodičia a školy požadujúce vyšetrenie od pedagogického psychológa neplatia za tieto služby. V celej Veľkej Británii pracuje súkromne iba niekoľko desiatok pedagogických psychológov.

Z vývoja služieb pedagogických psychológov počas posledných niekoľkých rokov je evidentné, že ak vláda zavedie novú legislatívu a pravidlá týkajúce sa detí so špeciálnymi potrebami, miestne úrady prestanú zamestnávať pedagogických psychológov. Na odborné vyšetrenie si prizvú tzv. štatutárneho psychológa. Hoci pozícia štatutárneho psychológa viedla k rastu a početnosti tejto profesie a získaniu akceptovaného postavenia u zamestnávateľov, existuje veľa problémov spojených so súčasným postavením.

Veľa pedagogických psychológov sa sťažuje, že ich rola je výhradne obmedzená na poskytovanie vyšetrení detí so špeciálnymi potrebami. Je preto celkom bežné, že sa prestávajú zaoberať inými úlohami - napríklad konzultačnou činnosťou s učiteľmi, výcvikom a poradenskou prácou s rodinami a inými. Mnohí z nich cítia, že prestávajú mať dostatok zručností v týchto oblastiach a že obmedzenie ich role iba na vyšetrenie detí so špeciálnymi potrebami, aj keď je veľmi potrebné, znamená, že začínajú zaostávať za inými psychológmi, napríklad klinickými, ktorí majú príležitosť využiť diapazón svojich vedomostí a schopností oveľa širšie. Výcvik pedagogických psychológov je monitorovaný a akreditovaný Britskou psychologickou spoločnosťou (BPS).

Miestne školské úrady zamestnávajú pedagogického psychológa až potom, keď sa preukáže akreditáciou od BPS, čo znamená získať bakalársky stupeň v odbore psychológia, kvalifikáciu pre vyučovanie, aspoň dvojročnú skúsenosť ako učiteľ a 1 rok profesionálneho výcvikového kurzu v pedagogickej psychológii (MA, MSc/Med).

Trvá minimum 7 rokov štúdia, kým sa niekto stane pedagogickým psychológom, prípadne ešte aj viac, lebo obyčajne ľudia vyučujú aj dlhšie ako len 1 rok.

Nakoľko uvedený systém sa zdal byť v mnohom zastaraný a navyše nepripravoval dostatočne pedagogických psychológov na ich prácu, uskutočnila Britská psychologická spoločnosť prieskum. Na základe jeho výsledkov sa skrátil čas profesionálnej prípravy a tiež pedagogická prax prestala byť bezpodmienečne nutná pre výkon tejto profesie. Na druhej strane, príprava v iných oblastiach aplikovanej psychológie – najmä klinickej, sa rozšírila na tri roky. Tieto kroky boli potrebné, pretože inak by boli pedagogickí psychológovia v budúcnosti považovaní za „druhotriednych psychológov“.

V súčasnosti pedagogickí psychológovia nemusia mať licenciu. Avšak Britská psychologická spoločnosť zaviedla register tzv. charterových psychológov, ktorí sú k dispozícii na uvedenú prácu v školskom teréne. Podmienkou pre získanie statusu charterového psychológa je mať plnú kvalifikáciu a pracovať aspoň 1 rok pod supervíziou. Ďalej musia dodržiavať etický kódex, v opačnom prípade by bolo ich meno vymazané z tohto registra. Register charterových pedagogických psychológov je akýmsi krokom k postupnému udeľovaniu licencie všetkým psychológom, ktorí sú kvalifikovaní a vykonávajú pedagogicko-psychologické služby.

Poľsko

Má sieť poradní, ktoré sa nedávno premenovali na Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne (predtým Poradnie Wychowawco zawodowe – výchovné poradne pre voľbu povolania).

Všetky sú podriadené prostredníctvom školských úradov Ministerstvu školstva a fungujú podobne ako u nás vo všetkých väčších mestách. Niektoré z nich môžu byť aj nezávislé a nazývajú sa Społeczne Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne (Sociálno-psychologicko-pedagogické poradne).

Všetky poradne sú bezplatné a personál je platený zo štátneho rozpočtu, je približne na úrovni učiteľov. Okrem toho je tu aj veľa súkromných centier, ktoré si platia klienti a ktoré fungujú ako mimovládne združenia – ako napr. regionálne združenie pre autizmus, dyslexiu, mentálnu retardáciu a pod. Vo väčších mestách – ako napríklad Krakow – sú poradne, ktoré slúžia nielen tomuto regiónu, ale aj ďalším malým dedinám a mestečkám, pretože inak majú vo svojich poradniach dlhé čakacie doby. Personál pozostáva z psychologov, pedagógov, zhruba vo vyrovnanom počte, v závislosti od veľkosti okresu, v ktorom sú situované. Väčšina má logopéda a psychiatra na celý, alebo aspoň polovičný úväzok. Deti a mládež sú odporúčaní do centier, keď majú problémy s učením alebo so správaním. V tom prípade rodičia sú viac motivovaní ísť. Niektorí z nich sa pokúšajú začať riešiť problém už v predškolskom zariadení – záleží od stupňa vzdelania a starostlivosti rodiča o dieťa.

Niektorí rodičia majú predsudky a neveria v pozitívne výsledky, nakoľko úspech intervencie nie je rýchly a zrejmy ihneď. V Poľsku majú školských psychologov iba v súkromných a v špeciálnych školách. Na jedného psychológa v špeciálnej škole pripadá 200 detí.

Školskí psychológovia v bežných školách sú iba zriedka a skôr tam funguje výchovný poradca – jeden pre jednu alebo viac škôl.

Grécko

Prvá katedra psychológie začala pracovať v roku 1987, dnes existujú 4 katedry psychológie na popredných univerzitách v Grécku.

Napriek oficiálnemu založeniu katedry až v roku 1987, počas posledných 20 rokov veľa kolegov pracovalo na školách, kde uplatnili svoje skúsenosti a vedomosti zo štúdiá v zahraničí, hoci ich postavenie nebolo dosiaľ oficiálne uznané.

Vo verejnom štátnom sektore pracuje iba 50 školských psychologov, ktorí pracujú na špeciálnych školách pre deti so špeciálnymi potrebami. V normálnych štátnych školách majú dosť intervencií psychologov zamestnaných miestnymi úradmi alebo inými inštitúciami. Majú aj niekoľko psychologov zamestnaných na súkromných školách. Títo kolegovia ponúkajú svoje služby ako školskí psychológovia, ale ich postavenie nie je jasne definované.

Izrael

Aj keď geograficky ide vlastne o krajinu Blízkeho východu, pre porovnanie uvádzame na tomto mieste aj informácie o tom, ako sú zabezpečené odborné psychologické služby v rezorte školstva v Izraeli.

Psychologické služby v Izraeli sú prepojené cez Ministerstvo školstva, ale organizované prostredníctvom príslušných mestských úradov. Na 1 200 –1 500 detí pripadá jeden psychológ. Okrem toho na školách funguje špeciálny pedagóg. Okrem bežnej základnej školy majú špeciálne školy, špeciálne triedy v bežných školách, ale majú aj individuálny program pre konkrétne dieťa, ktorému sa poskytuje individuálna pomoc.

Podobne ako v iných krajinách aj v Izraeli rozlišujú deti s určitým druhom postihnutia podľa stupňa poškodenia : môže byť ťažké, stredné alebo ľahké. Dieťa s ťažkým poškodením je zaradené do špeciálnej školy, so stredným poškodením je zaradené do špeciálnej triedy v rámci bežnej školy a dieťa s ľahkým poškodením je integrované s individuálnym programom v bežnej škole. Psychológovia pracujú s celým školským systémom: žiakmi, učiteľmi, rodičmi, poskytujú konzultácie a v malom množstve poskytujú aj terapeutickú intervenciu. Pokiaľ ide o diagnostiku, využívajú podobný arzenál psychodiagnostických pomôcok ako iní európski psychológovia (WISC, Terman – Merrill, Bender, Raven, atď.).

Napríklad v Jeruzaleme sa mestský úrad stará o 200 000 detí vo veku od 5 –14 rokov. Ústredné centrum psychologických služieb má 7 elokovaných pracovísk – centier pedagogicko-psychologických služieb. Okrem práce v úrade sa však väčšinou realizujú v teréne, t.j. v školách a predškolských zariadeniach. Špeciálno-pedagogické poradenstvo slúži klientom od 3 – 21 rokov. Psychológovia chodia pravidelne do dvoch až troch škôl. V Izraeli nemajú deti segregované, všetky sa spolu učia a vzdelávajú, aj keď spoločné vzdelávanie detí rôznych kultúr (beduínska, židovská, ruská, etiópska, kresťanská, atď.) spôsobuje neraz vážne problémy (ekonomické, sociálne, bezpečnostné a pod.) a tak psychológovia pôsobiaci na školách využívajú pri svojej intervencii multidisciplinárny prístup.

Spoločný postup pri definovaní role psychológov vo vzdelávacom systéme

Z uvedeného prehľadu vyplýva, že imidž školských (pedagogických) psychológov je nepresný a nekompletný. V mnohých európskych krajinách je, bohužiaľ, rola psychológa a učiteľa asimilovaná, čo vyvoláva zmätok na oboch stranách – tak ako na strane psychológov, tak aj školských úradníkov (zamestnávateľov).

Úloha psychológa v školskom prostredí je založená na tých istých teoretických základoch, má ten istý etický kódex a také isté poslanie ako psychológov pracujúcich v iných inštitúciách.

V záujme predchádzania fragmentácie profesie je dôležité nasmerovať našu pozornosť na tieto predpoklady: kvalifikácia psychológov by mala byť jednotná so spoločnou základnou prípravou, rešpektujúca tie isté profesionálne pravidlá avšak so špecifickým poslaním psychológa.

Psychologické služby v škole by mali vykonávať len kvalifikované osoby, vzdelané na najvyššej univerzitnej úrovni, tak ako je tomu v iných spoločenských štruktúrach, kde sú tieto služby požadované.

Práca psychológa v škole by mala byť zosúladená predovšetkým s potrebami jedinca a požiadavkami spoločnosti – inak riskuje, že nesplní svoje poslanie. Aktivita psychológa nie je obmedzená len prostredím školy, dotýka sa aj zdravotníckych služieb, sociálnych služieb a iných mimoškolských služieb.

Činnosť psychológa nie je limitovaná len rozvíjaním kognitívnych schopností dieťaťa, ale usiluje tiež o rozvoj osobnosti a rozvoj autonómie dieťaťa. Požiadavky našich klientov v škole sa dotýkajú mnohých oblastí – vývinovej, kognitívnej, klinickej a organizačnej psychológie a mnohých ďalších. Z toho dôvodu je potrebné otvoriť vzdelávací systém tým praktikom, ktorí sú v daných oblastiach špecializovaní.

Školský systém potrebuje odbornú erudíciu psychológa prinajmenšom tak, ako potrebuje nové technológie. Vzdelanie by sa malo rozlúčiť s mechanistickými náhľadmi a technokratickými myšlienkami, ktoré sa opierajú výlučne o štatistické a ekonomické kritéria, tak veľmi vzdialené od aktuálnych skúseností odborníkov z oblasti duševného zdravia.

Preto je pozitívne, že krajiny združené v EFPA dospeli k spoločnému názoru na obranu psychológie vo výchovno-vzdelávacom systéme.

Existencia „dvojakých psychológov“ by mohla spôsobiť rozkol v rámci profesie, čo by znemožnilo jej jednoliatosť a súčasne jedinečnú identitu. Funkcie psychológov sú podobné – bez ohľadu na teoretickú špecializáciu pomáhajú jedincovi získať svoju autonómiu. Navyše, ak zlyháme v poskytovaní záruky pre prax v profesii bez ohľadu na sektor, v ktorom psychológ pracuje, riskujeme, že pripúšťame aj nesprávne využitie psychológie.

Preto kroky EFPPA sa orientujú na obranu :

- jedinečnosti kvalifikácie psychológa,
- základného a špecializovaného univerzitného vzdelania vyššieho typu,
- špecifického poslania, obsiahnutého vo všetkých sektoroch, kde sa profesia psychológa využíva,
- profesionálnej autonómie,
- profesionálnych opatrení založených na etickom kódexe.

Európska asociácia sa bude snažiť o vypracovanie jednotnej filozofie práce pedagogického psychológa v Európe, ktorá by obsahovala nasledujúce požiadavky:

- a) škola musí byť otvorená všetkým pedagogickým psychológom, bez ohľadu na ich teoretický rámec, takže môžu vykonávať svoje psychologické služby a podporu vývoja detí v spolupráci so školskými profesionálmi ako aj službami mimo školy;
- b) psychológovia pracujúci v školskom systéme by mali mať univerzitné vzdelanie v odbore psychológia a nemusia byť „učiteľmi“;
- c) zdôrazniť význam intervencie a prevencie, ktorú by psychológ v školstve mal vykonávať, pokiaľ je to možné, už u detí raného veku.

Pracovná skupina sa rozhodla naďalej pokračovať vo svojej exploratívnej práci a obhajovať koncepciu práce psychológa v škole. Svoje ďalšie aktivity zameria na analýzu krajín, kde už existuje nezávislá prax psychológie v škole, aby sa uľahčilo prijatie jednotného európskeho modelu. Bude apelovať na EFPA, aby poslala svojich zástupcov do príslušných komisií Európskej únie, aby tam zdôraznili úlohu, ktorú psychológovia zohrávajú v rámci odbornej psychologickkej pomoci deťom, rodinám a školám.

Literatúra :

- BLAŠKOVIČ, O. 1974. Psychológia pedagogike. *PAS*, roč. XXIII, č. 19.
- BUBELÍNÝ, J. 1991. Školský psychológ – znak vyspelosti školstva. *Pedagogická revue*, č. 2, roč. XLIII, 1991.
- HVOZDÍK, J. 1986. *Základy školskej psychológie*. SPN Bratislava, 1986.
- ĎURÍČ, L. 1975. *Úvod do pedagogickej psychológie*. Bratislava, 1975.
- GAJDOŠOVÁ, E. 1998. Školský psychológ a jeho vstup do humanizácie našich škôl. *Príroda*, Bratislava, 1998.
- KAMENSKÝ, I. 1971. *Školský psychológ, náplň jeho činnosti vo vyspelých krajinách sveta (porovnávacie štúdiá)*. Bratislava, 1971.
- Psychologists in the Educational system in Europe. Report of a Task Force, EFPPA, 1999.
- KOPČANOVÁ, D. 1989. Miesto psychológa v škole. *Učiteľské noviny*, č. 45/1989.
- KOPČANOVÁ, D. 2002. Súčasný trendy a perspektívy psychologického poradenstva a prevencie v rezorte školstva na Slovensku. In *Áno psychologickému poradenstvu ! Radšej osobnosť rozvíjať ako ju liečiť*. Zborník pri príležitosti 45. výročia založenia prvej PVP, Bratislava, 2002, s 26-37.
- KOŠČO, J. 1977. Psychológia a psychológovia v systéme edukatívno-formatívneho poradenstva. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 2, 1977.